

DE «FRANC [DE] GERMINAL» – DE «EURO VAN DE 19de EEUW»?

Jan Moens

Oorsprong en principes van het monetair systeem van *germinal* (1795-1803)

Het epitheton *germinal* verwijst naar de «kiemmaand» van het jaar XI van de Franse revolutionaire kalender (d.w.z. 22 maart tot 20 april 1803), waarin het monetair systeem dat tijdens de Revolutie was tot stand gekomen, door Napoleon definitief werd op punt gesteld. De aanzet hiertoe was al gegeven in 1795 (*an III*), jaar waarin de *franc* werd ingevoerd ter vervanging van het pond (*livre-[tournois]*) van het *Ancien Régime*. De naam *franc* was echter niet nieuw: hij was voor het eerst gebruikt in 1360 voor een gouden munt van 1 *livre* = 20 *sous* [= 80 *liards*] = 240 *deniers*, en tussen 1575 en 1643 voor een zilveren munt met dezelfde waarde; sindsdien was het woord *franc* sporadisch in gebruik gebleven als (onofficieel) synoniem voor *livre*. Het gewicht aan edel metaal van de *franc [de] germinal* viel trouwens nagenoeg samen met dat van de *livre*, waarvan hij dus – met opzet – niets anders was dan een reïncarnatie, zij het dat de karakteristieken ervan nu werden uitgedrukt in decimale i.p.v. de vroegere eenheden:

- de *franc* die in *thermidor an III* was gecreëerd en in *germinal an XI* door het *Corps législatif* met 206 voor- bij 12 tegenstemmen werd bevestigd, bestond uit 5 g zilver met een gehalte van $\frac{9}{10}$ fijn, en bevatte dus 4,5 g zuiver zilver; hij was verdeeld in 10 *décimes* en 100 *centimes*
- de *livre* van vóór de Revolutie werd sinds 1726 geslagen volgens een muntvoet waarbij uit 1 *marc* zilver (\pm 244,75 g) met een gehalte van $\frac{1}{12}$ fijn 8,3 *écus* met een waarde van 6 *livres* moesten worden aangemaakt; bijgevolg correspondeerde

de *livre* theoretisch met $\pm 4,505$ g zuiver zilver. In de praktijk bevatten de meeste stukken echter iets minder edel metaal, omdat de wet een zekere tolerantie (*remède*) toeliet, waarvan de muntmeesters profiteerden om het gewicht aan edel metaal zo dicht mogelijk bij de wettelijk toegelaten ondergrens te doen uitkomen (dit werd *chatouiller la remède* genoemd). Overigens werd in 1810 bij wet aan de oude *écus* een koers van 5,80 frank toegekend; rekening houdend met de slijtage ervan en met de kosten voor het smelten, affineren en heraanmunten, werd m.a.w. hun fijngewicht toen getaxeerd op slechts $\pm 4,415$ g per *livre*, hetzij zo'n 2 % onder het theoretisch niveau.

De wet van 1795 voorzag ook goudstukken met een gewicht van 10 g en een gehalte van $\frac{1}{10}$ fijn. Deze zouden echter geen vaste waarde hebben gehad, maar de koers ervan zou hebben gefluctueerd volgens de marktprijs van het geel metaal (t.o.v. zilver); concreet werd beslist dat de koers waaraan openbare kassen ze zouden aanvaarden, om de zes maand zou worden vastgelegd. Deze bepaling is echter dode letter gebleven, en dergelijke goudstukken werden nooit uitgegeven. Door de wet van *germinal an XI* werd dit rechtgezet, en werden goudstukken gecreëerd die wel degelijk een vaste waarde hadden, nl. 20 en 40 frank, en waarvan er uit 1 kg muntgoud (met een gehalte van $\frac{1}{10}$ fijn) resp. 155 en $77\frac{1}{2}$ moesten worden geslagen (bijgevolg was hun gewicht geen mooi rond getal waaraan de voorstanders van het decimaal stelsel nochtans zo hielden: zo woog een 20 frank-stuk 6,45161... g). Er werd dus officieel vastgelegd dat muntgoud 3.100 frank en muntzilver 200 frank per kg waard waren; de prijsverhouding tussen beide edele metalen bedroeg bijgevolg $3.100 \div 200 = 15\frac{1}{2} \div 1$, en dit was nu juist ook de verhouding die onder het *Ancien Régime* (meer bepaald in 1785) was aangenomen (merk op dat de *Académie des Sciences* tevergeefs had gepleit voor een verhouding $15\frac{5}{8} \div 1$, en voor de uitgifte van een goudstuk van 25 frank, dat dan $25 \times 5 / 15\frac{5}{8} = 8$ g rond zou hebben gewogen).

We mogen bijgevolg stellen dat het monetair systeem van *germinal an XI* in eerste instantie – en doelbewust – neerkwam op de voortzetting van dat van het *Ancien Régime*, maar op decimale basis, zodat de nieuwe muntwet dus eigenlijk allesbehalve «revolutionair» zou kunnen lijken. Niettemin bevatte hij een tweetal principes die wel degelijk een breuk betekenden met de praktijken zoals die waren toegepast onder de monarchie:

- *primo*, bepaalde de wet voortaan ondubbelzinnig dat de munteenheid bestond uit een vast gewicht aan edel metaal, en moest de nominale waarde expliciet op de muntstukken worden vermeld; ook werd de praktijk van *chatouiller la remède* wettelijk zoniet onmogelijk, dan toch niet langer meer financieel interessant gemaakt voor de muntmeesters
- *secundo*, verleende de wet elke burger het recht om edel metaal waarover deze beschikte (onder de vorm van staven, oude of buitenlandse munten, juwelen, siervoorwerpen, ...), te laten omzetten in muntstukken; hierbij moesten enkel de kosten van het smelten, affineren en slaan worden betaald (deze werden aanvankelijk aangerekend aan 9 frank per kg muntgoud en 3 frank per kg muntzilver; ze werden nadien herleid tot resp. 6,70 en 1,50 frank).

Met deze bepalingen wilde de wetgever een herhaling voorkómen van de misbruiken

onder het *Ancien Régime*. Deze hadden er in bestaan dat de Bourbons herhaaldelijk de munten van vroegere uitgiftes uit de omloop lieten trekken, waarbij hun onderdanen maar kort de tijd kregen om – op straffe van confiscatie – hun oude stukken in te leveren in ruil voor nieuwe, die zogezegd dezelfde waarde vertegenwoordigden, maar in werkelijkheid minder edel metaal bevatten; het verschil kwam hierbij natuurlijk terecht in de armlastige koninklijke schatkist. Soms werd zelfs niet de moeite gedaan om de oude stukken te smelten, maar werden deze gewoon overslagen met behulp van nieuwe stempels, waarbij ze een hogere waarde kregen toegerekend dan voordien. Overigens hebben de Franse koningen zeker niet het monopolie gehad op dergelijke financiële manipulaties (zgn. *réformations*), en ook andere Europese vorsten en staten hebben zich daaraan bezondigd.

Inherent aan het systeem van *germinal* was dat munten in zilver en goud beide onbeperkt wettig betaalmiddel waren, en een debiteur dus zijn schulden kon vereffenen door zijn crediteur te betalen met hetzij zilverstukken, hetzij goudstukken, hetzij een combinatie van beide (als enige beperking gold dat de munten niet te erg mochten versleten zijn, d.w.z. slechts een geringe fractie van hun metaalwaarde mochten verloren hebben). Dit systeem werd «dubbele» of (in een later stadium) «bimetallic standdaard» genoemd. Daarnaast waren ook de «(enkelvoudige) gouden standdaard» (vb. in het Verenigd Koninkrijk) en de «(*idem*) zilveren standdaard» (vb. in de Duitse staten) in voege, waarbij alleen goud- resp. zilverstukken onbeperkte betaalkracht hadden; in landen met de gouden standdaard speelden zilverstukken enkel een rol als pasmunt (en was m.a.w. hun betaalkracht beperkt) – in landen met de zilveren standdaard circuleerden wel goudstukken (vb. dukaten), maar die hadden geen vaste koers (*cf.* de reeds vermelde goudstukken van 10 g die waren voorzien in de Franse wetgeving uit 1795).

De Wetgever was er zich van bewust dat de waardeverhouding tussen beide edele metalen in het verleden reeds herhaaldelijk was gewijzigd (eigenlijk steeds ten voordele van goud, dat dus relatief duurder werd ten opzichte van zilver), en dat dit fenomeen zich wellicht ook in de toekomst nog zou herhalen. De memorie van toelichting bij de wet van *germinal an XI* liet echter geen twijfel bestaan over wat er dan moest gebeuren: indien de verhouding tussen de waarde van goud en die van zilver te sterk zou afwijken van de voorziene $15\frac{1}{2} \div 1$, dan dienden de goudstukken te worden ingetrokken en vervangen door nieuwe, met een (gelet op de tot dan toe vastgestelde evolutie: lager) gewicht dat weerom in overeenstemming zou zijn met de gewijzigde (*idem*: hogere) marktprijs van het geel metaal; aan het gewicht aan zuiver zilver van de *franc* (nl. 4,5 g) mocht evenwel niet worden geraakt.

Eerste internationale successen van de *franc [de] germinal* (1803-1850)

In het kielzog van de muntwet van *germinal* liet Napoleon [Bonaparte], toen nog *1er consul à vie* van de Franse Republiek, ook de wet goedkeuren die de uitgifte van biljetten door de in 1800 opgerichte *Banque de France* regelde (trouwens op een solidere basis dan de vroegere *assignats*). Hij was overigens één van de eerste aandeelhouders van deze instelling, wat zijn belangstelling voor monetaire aangelegenheden aantoont. Dit wordt bevestigd door de brief die hij enkele jaren later, als keizer, schreef aan twee familieleden aan wie hij een troon had geschonken:

*Au Roi de Naples**Finkenstein, 6 mai 1807.**Mon Frère,*

si vous faites frapper de la monnaie, je désire que vous adaptiez les mêmes divisions de valeur que dans les monnaies de France, et que vos pièces portent d'un côté votre effigie, et de l'autre les armes de votre royaume. J'ai déjà fait la même chose pour mon royaume d'Italie. Les princes confédérés font la même chose. De cette manière il y aura dans toute l'Europe uniformité de monnaie, ce qui sera d'un grand avantage pour le commerce. Il n'y aurait pas d'inconvénient à faire mettre en légende la valeur de la monnaie, comme, par exemple, napoléon de 20 francs, etc.

*Napoléon**Même lettre au Roi de Hollande*

Het was dan ook geen toeval dat de *franc [de] germinal* werd ingevoerd in de meeste gebieden die Napoleon veroverde en annexeerde bij Frankrijk, of onder zijn persoonlijke heerschappij plaatste, of toevertrouwde aan een lid van zijn entourage. Concreet ging het hierbij om Subalpijns Gallië, het Koninkrijk Italië (dat de noordelijke helft van het schiereiland besloeg), het Koninkrijk der Beide Siciliën (dat het zuidelijk deel rond Napels en het eiland Sicilië omvatte, althans in theorie: in de praktijk was Sicilië immers bezet door Engelse troepen), het Vorstendom Lucca en Piombino, het Koninkrijk Westfalen en het Vorstendom Neuchâtel, maar – ondanks de keizerlijke richtlijnen – niet om het Koninkrijk Holland.

Nadat Napoleon in 1815 van de politieke scène was verdwenen, bleef het systeem van *germinal* daar niettemin meestal in voege (en trouwens ook in Frankrijk zelf, waar de Restauratie onder de Bourbons de klok op een aantal andere vlakken nochtans zoveel mogelijk probeerde terug te draaien). Meer zelfs, het werd aangenomen door verschillende staten die op het Congres van Wenen werden hersteld of nieuw opgericht, zoals het Hertogdom Parma, Plaisance en Guastalla en het Koninkrijk Piëmont-Sardinië (dat later de motor zou vormen achter de Italiaanse eenmaking); en toen enkele decennia later, nl. in 1848, Lombardije en Venetië in opstand kwamen tegen de Oostenrijkse bezetter, voerden de Voorlopige Regeringen ook daar het systeem van *germinal* in. België was hen daarin trouwens in 1832 reeds voorgegaan, nadat het zich had afgescheurd van het Koninkrijk der Nederlanden dat eveneens op het Congres van Wenen was tot stand gekomen. Ook het Groothertogdom Luxemburg rekende vanaf 1849 in frank, zij het dat het enkel bronzen pasmunt liet slaan. En tenslotte opteerde ook Zwitserland voor het systeem van *germinal* in 1850, na de grondwetsherziening van 1848 die het muntrecht ontnam aan de individuele kantons en overdroeg aan de federale Overheid.

Aangezien de goud- en zilverstukken die deze staten sloegen, type per type gezien, hetzelfde gewicht aan edel metaal bevatten, circuleerden deze munten niet alleen binnen hun eigen landsgrenzen, maar ook op het grondgebied van de andere staten die het systeem van *germinal* hadden ingevoerd, zonder dat hiertoe internationale verdragen werden gesloten. Deze praktijk wordt in de vakliteratuur aangeduid als «*de facto* intercirculatie». Overigens was de onderliggende reden hiervan natuurlijk

dat de nominale waarde van de goud- en zilverstukken samenviel met hun metaalwaarde, en het eigenlijk aan deze laatste was dat de bevolking belang hechtte, en niet zozeer aan de afbeeldingen, anders gezegd aan de origine van de munten.

Eerste barsten in de bimetallische basis (1850-1865)

Aan de vreedzame *de facto* intercirculatie zou in 1860 bruusk een einde komen door een initiatief dat Zwitserland – zij het om perfect verstaanbare redenen – had genomen. Om dit te verklaren, moeten we teruggaan tot 1848, jaar vanaf wanneer, tengevolge van de ontdekking van enorme hoeveelheden goud in Californië en nadien in Australië, de waarde van dit metaal begon te zakken t.o.v. die van zilver, of, wat op hetzelfde neerkomt, de waarde van het wit metaal begon te stijgen t.o.v. die van het geel metaal (merk op dat dit eigenlijk inging tegen de trend die omzeggens sinds de Antieke Oudheid werd vastgesteld, en die inhield dat de waarde van goud t.o.v. die van zilver voortdurend, zij het licht, toenam: zo bedroeg onder Julius Caesar de waardeverhouding tussen beide edele metalen slechts ongeveer $10 \div 1$; zoveel eeuwen later was dit, zoals gezegd, al opgelopen tot $15\frac{1}{2} \div 1$). Dit fenomeen werd overigens versterkt door het feit dat Europa in die periode een deficitaire handelsbalans had met Indië en China, en de tekorten moesten worden geregeld in zilver, aangezien goud daar niet of nauwelijks als betaalmiddel werd gebruikt. Volgens statistieken van de Franse douane werd in de periode 1850-65 voor ongeveer 2,5 miljard frank zilver, meestal in 5 frank-stukken, uitgevoerd, vooral naar Indië, waar het werd omgezet in *rupees* (dit bedrag kan worden vergeleken met de aanmuntning van Franse zilverstukken, die van 1795 tot 1865 *circa* 4,7 miljard frank totaliseerde). Daardoor verhoogde dus niet alleen het aanbod aan goud, maar steeg in de Westerse Wereld tegelijkertijd ook de vraag naar zilver, zodat de waarde ervan, t.o.v. die van goud, nog verder toenam.

De relatieve stijging van de zilver- t.o.v. de goudprijs had natuurlijk tot gevolg dat het zilvergeld uit de circulatie verdween conform de zgn. wet van Gresham: het slechte geld (= de goudstukken) dreef het goede geld (= de zilverstukken) uit de omloop. Inderdaad werden deze laatste niet alleen uitgevoerd naar Azië ter betaling van normale commerciële transacties, maar daarnaast trokken speculanten (waaronder trouwens verschillende vooraanstaande bankiers) ze ook uit de omloop om ze te smelten en het wit metaal te verkopen aan diens hogere marktprijs in goud, waarna ze met dit laatste munten lieten slaan, die ze dan tegen de officiële verhouding van $15\frac{1}{2} \div 1$ omwisselden voor zilverstukken, om deze om te smelten, en zo weer opnieuw, waarbij dus telkens een winstmarge kon worden gerealiseerd.

De eerste slachtoffers van deze uitvoer en speculatie waren natuurlijk de grote 5 frank-stukken die dus uit het betalingsverkeer verdwenen. Om het groeiend tekort aan deze munten op te vangen, besliste de Franse regering in 1854 kleine goudstukjes van 5 en 10 frank te laten slaan (in hetzelfde jaar werd overigens ook het 40 frank-stuk – type dat eigenlijk niet paste in een strikt decimaal stelsel – vervangen door zware goudstukken van 50 en 100 frank, waarvan de aanmuntning nu opportuun was geworden dankzij het toegenomen aanbod aan geel metaal; in principe moest bij het slaan van de nieuwe munten de volgende verdeling gerespecteerd worden: 5 % van het totaalbedrag in 5 frank-, 19 % in 10 frank-, 74 % in 20 frank-, 1 % in 50

frank- en 1 % in 100 frank-stukken; dit blijkt in de praktijk echter niet het geval te zijn geweest).

Deze maatregel bracht enige verlichting, maar de speculanten begonnen gaandeweg ook de zilveren munten van 2 frank en minder uit de omloop te trekken, en het was natuurlijk niet doenbaar om deze te vervangen door goudstukjes, die veel te weinig zouden wegen om nog praktisch manipuleerbaar te zijn (zelfs de goudstukjes van 5 frank, die amper ongeveer 1,6 g wogen, werden nooit populair omdat ze zo klein waren en gemakkelijk verloren gingen).

De enig praktisch haalbare uitweg leek er dus in te bestaan het gewicht aan zuiver zilver van de pasmunt (*i.e.* met een waarde van 2 frank en minder) te verminderen, maar zo raakte men in feite aan het fundament van het systeem van *germinal*, dat juist gebaseerd was op een munteenheid met een vast gewicht van 4,5 g zuiver zilver, en waarbij eigenlijk was bepaald dat in de gegeven omstandigheden het gewicht van de goudstukken zou moeten worden aangepast (*in casu*: verhoogd, hetgeen natuurlijk een zeer dure operatie zou zijn geweest). Het pragmatische Zwitserland besloot in 1860 dit bezwaar aan de kant te schuiven, en het zilvergehalte van zijn pasmunt te laten zakken van 900 naar 800 ‰ (anders gezegd, bevatte een Zwitserse frank dus niet langer 4,5 g, maar wel 4 g zuiver zilver, wat eigenlijk neerkwam op een devaluatie met ± 11 %). De *Banque de France*, die tot dan toe de Zwitserse zilverstukken uit 1850-57 (met een gehalte van 900 ‰) zonder problemen had aanvaard, weigerde dan ook de nieuwe stukken aan haar loketten. In 1862 ging Italië dezelfde weg op als Zwitserland, zij het dat de nieuwe muntwet minder ver ging: het gehalte van de zilveren pasmunt werd verlaagd van 900 naar 835 ‰, wat neerkwam op een devaluatie met ± 7 %. In 1864 stelde de Franse regering voor dit voorbeeld te volgen, maar het parlement ging hierop slechts gedeeltelijk in: enkel de stukjes van 20 en 50 centiem kregen een gehalte van 835 ‰, terwijl dat van de stukken van 1 en 2 frank onveranderd bleef op 900 ‰ (maar *de facto* werden deze niet meer geslagen). België behield in principe dit laatste gehalte voor al zijn zilveren pasmunten, maar in de praktijk was de aanmunting ervan na 1858 stilgevallen.

Het spreekt vanzelf dat de muntwetten ook op een ander punt moesten worden herzien: daar waar tot dan toe iedereen onbeperkt zilvermetaal mocht laten aanmunten, werd het slaan van stukken met een gehalte van 800 of 835 ‰ voorbehouden aan de Overheid, gelet op het winstgevend karakter ervan, en was de uitgifte ervan geplafonneerd. Overigens bracht bijna geen enkele particulier nog zilver naar de muntateliers om het te laten omzetten in munten met een gehalte van 900 ‰, omdat men er voordeel bij had om het metaal te verkopen aan de marktprijs, die hoger lag dan de officiële prijs (na aftrek van de kosten: 198,50 frank per kg met een gehalte van 900 ‰). Zo blijkt uit documenten van het Franse Ministerie van Financiën dat de zilveren pasmunt uit de jaren 1857-63 (*p.m.*: nog steeds met het gehalte van 900 ‰) *quasi* uitsluitend werd geslagen op kosten van de Overheid, met behulp van omgesmolten 5 frank-stukken en Mexicaanse *pesos*, die ze in haar bezit kreeg via het innen van douanerechten.

In deze omstandigheden – met zilveren pasmunt met gehalten van 800, 835 en 900 ‰ – liep de *de facto* intercirculatie ervan in het begin van de jaren 1860 op de klippen.

Oprichting van de Latijnse Muntunie (1865)

Zoals gezegd, had België in principe het gehalte van 900 ‰ behouden, maar er werd geen pasmunt meer geslagen; er ontstond dan ook een groeiend tekort hieraan, dat slechts gedeeltelijk kon worden verholpen door de uitgifte van koper-nikkelen 20 centiem-stukken in 1861. De Nationale Bank, die moest instaan voor een voldoende grote geldcirculatie, deed hierover haar beklag bij de minister van Financiën, en deze besloot te pogen het probleem via internationale samenwerking op te lossen. Concreet betekende dit dat de Belgische regering aan de Franse voorstelde een conferentie bijeen te roepen, die moest zoeken naar een manier om de intercirculatie van de zilveren pasmunt te herstellen, maar op een *de iure* i.p.v. een *de facto* basis.

De Franse keizer Napoleon III, die voor zichzelf een grote internationale leidersrol zag weggelegd en die wist welk belang zijn voorvader had gehecht aan monetaire eenmaking, was die idee zeer genegen, en gaf de *Quai d'Orsay* bijgevolg opdracht in te gaan op het Belgisch initiatief.

Eind 1865 ging de vanuit Brussel gesuggereerde conferentie dan ook door in Parijs, met als deelnemende landen, naast België en Frankrijk, tevens Italië en Zwitserland. Deze conferentie besliste het gehalte van de zilveren pasmunt te uniformiseren op 835 ‰; de aanmuntning van deze stukken bleef natuurlijk voorbehouden aan de nationale Overheden (*zie ook verder*).

Voor de zilveren 5 frank-stukken wijzigde er niets, hoewel er werd gedebatteerd over de vraag of het niet aangewezen ware ook hun gehalte te verlagen van 900 naar 835 ‰. De Franse regering – hierin volmondig gesteund door de *Banque de France* – wilde hiervan evenwel niet weten, omdat dit zou inhouden dat geen enkel zilverstuk nog 4,5 g zuiver zilver per frank (of – juister gezegd – 22,5 g per 5 frank) zou bevatten, zoals voorzien in de wet van *germinal an XI*; dit zou m.a.w. betekend hebben dat het monetair systeem niet langer meer zou zijn gebaseerd op de dubbele standaard, maar wel op de gouden standaard. Het probleem hierbij was dat de metaalreserve van de *Banque de France*, die diende als dekking van haar biljetten, voor $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{3}$ uit zilver bestond, en men vreesde voor grote moeilijkheden (*lees*: verliezen) bij een omzetting ervan in goud. Overigens bleven ook de karakteristieken van de goudstukken ongewijzigd.

Merk op dat pasmunten in koper en/of nikkel op de conferentie niet aan bod kwamen, zodat ze hun puur nationaal karakter behielden. Ook papiergeld, dat toen nog maar een marginale rol speelde in het betalingsverkeer, werd niet ter sprake gebracht.

De monetaire eenmaking die via deze internationale overeenkomst werd tot stand gebracht tussen de vier vermelde landen, had eigenlijk een beperkte diepgang:

- de karakteristieken van de stukken (d.w.z. het gewicht, het gehalte en de diameter) waren weliswaar uniform, maar de vier landen konden de afbeeldingen en de inscripties vrij kiezen, en de munten moesten m.a.w. geen verwijzing dragen naar het monetair pact dat was afgesloten; overigens behielden de betrokken landen ook de vroegere naam van hun munteenheid (voor Italië was dit de *lira*, voor de overige drie landen de *franc*; *zie ook de bijlage*)

*België: 1 frank 1867 — Frankrijk: 20 centiem 1867
Italië: 50 centiem 1867 — Zwitserland: 2 frank 1921*

- strikt genomen voorzag het monetair pact dat stukken uit andere lidstaten enkel officiële, maar geen wettelijke koers kregen. Anders gezegd, waren alleen de openbare kassen ertoe gehouden de munten uit de andere lidstaten aan te nemen, maar deze verplichting gold niet voor privé-personen of -bedrijven. Italië en Zwitserland pasten hun wetgeving op dat punt wel aan, zodat de stukken van de andere lidstaten daar ook wettig betaalmiddel werden, maar België en Frankrijk deden dit niet. Dit had o.a. tot gevolg dat de centrale banken van deze twee landen, die (toen) een privé-statuut hadden, konden weigeren munten uit andere lidstaten in betaling te aanvaarden; met name de *Banque de France* heeft soms van deze mogelijkheid gebruik gemaakt in omstandigheden die later nog aan bod zullen komen
- de lidstaten behielden hun volledige autonomie op het vlak van monetair beleid, met als enige uitzondering, de beperking van de uitgifte van zilveren pasmunt tot 6 frank per inwoner, dit om te vermijden dat ze elkaars grondgebied zouden overspoelen met uiteindelijk toch onvolwaardig zilvergeld. Deze bepaling bleek echter al snel geen voldoende waarborg te bieden: enerzijds voorzag het pact, zoals gezegd, geen beperkingen voor de aanmuntning van pasmunten in koper en/of nikkel – anderzijds, en alhoewel dit zeker indruiste tegen de geest van de conventie, was het de regeringen niet expliciet verboden om papiergeld met een lage waarde (2 frank en minder) in omloop te brengen. In beide gevallen kon een overmatige uitgifte tot gevolg hebben dat het zilvergeld toch massaal emigreerde (*zie verder*).

De tot stand gebrachte muntunie behield dus de dubbele standaard, met een in principe vaste waardeverhouding tussen goud en zilver van $15\frac{1}{2} \div 1$. Merken we hierbij op dat vanaf 1866 de hoge zilverprijs – aanleiding tot het afsluiten van het pact – over zijn top heen bleek te zijn, zodat de verhouding tussen de marktprijzen van de beide edele metalen nagenoeg perfect samenviel met deze officiële waardeverhouding. Dit kon worden gezien als een aanwijzing dat alvast de financiële markten geloofden in het succes van het monetair pact.

Niettemin verzetten meer en meer monetaristen zich tegen een dergelijk bimetallisch

systeem, omdat het inderdaad niet mogelijk was gebleken de verhouding tussen de marktprijzen van deze twee edele metalen stabiel te houden: in de jaren voorafgaand aan de ontdekking van goud in Californië en Australië was het geel metaal duurder dan de wet voorzag, en werd er dan ook relatief weinig van aangemunt (*zie verder*) – na 1848 sloeg de balans dan dóór in de andere richting. Deze monetaristen stelden dat goud, gelet op zijn grotere waarde, beter geschikt was als betaalmiddel dan zilver, zeker wanneer rekening werd gehouden met de toenemende welvaart en het groeiend belang van de internationale handel, wat steeds grotere geldsommen vergde. Ze pleitten er dan ook voor om – naar het voorbeeld van meer bepaald het politiek en economisch machtige Verenigd Koninkrijk – de dubbele standaard te vervangen door de enkelvoudige gouden standaard. Op de conferentie die leidde tot de oprichting van de muntunie hadden de vertegenwoordigers van België, Italië en Zwitserland trouwens pleidooien in die zin gehouden, maar de Franse regering had zich daardoor, zoals reeds gezegd, niet laten vermurwen.

Ondanks deze kritiek waren de vier verdragsluitende partijen – en in de eerste plaats het Frankrijk van Napoleon III – er van overtuigd dat het concept van de muntunie (die later is bekend geworden onder de naam «Latijnse [Munt]Unie»; *zie verder*) enthousiast zou worden onthaald door de autoriteiten uit andere landen; in het monetair pact was trouwens expliciet de mogelijkheid voorzien dat ook andere staten zouden kunnen aansluiten. Meerdere regeringen knoopten inderdaad onderhandelingen aan met de Franse om tot de muntunie te mogen toetreden: dit was met name het geval voor de Pauselijke Staten (die hun *scudo* vervingen door een *lira*, gelijk aan de *franc*), Roemenië (dat toen pas onafhankelijk was geworden van Turkije en een *leu* invoerde waarvan de waarde overeenstemde met de *franc*) en Griekenland (dat zijn *drachme* (*ΔΡΑΧΜΗ*) aanpaste, zodat die exact samenviel met de *franc*).

*Pauselijke Staten: 20 lire 1866 — Roemenië: 2 lei 1869 (proefstuk)
Griekenland: 5 drachme 1876*

Langs de andere kant kwamen er vanuit Italië echter zware onweerswolken aandrijven. Nog vóór de overeenkomst van 1865 op 1 augustus 1866 van kracht zou worden, was de regering daar al overgegaan tot de uitgifte van papiergeld met een waarde van ½, 1 en 2 lire, zulks om de oorlog tegen Oostenrijk i.v.m. Venetië te helpen financieren; daarnaast kregen de biljetten die Italiaanse banken hadden uitgegeven, zgn. *corso forzoso* (d.w.z. dat ze niet meer konden worden ingewisseld tegen muntstukken). Het gevolg daarvan was dat de waarde van de (papieren) lire begon te dalen, waardoor – conform de wet van Gresham – de muntstukken uit de omloop verdwenen, niet zozeer om te worden opgepot, maar wel om ze in de andere lidstaten van de muntunie te wisselen tegen Italiaanse bankbiljetten die onder *pari* noteerden. Op die manier kon bijvoorbeeld in Frankrijk met een 5 lire-stuk (dat daar dezelfde waarde had als een Frans 5 frank-stuk) op volkomen wettelijke wijze Italiaans papiergeld worden gekocht voor een tegenwaarde die opliep tot 6 lire en zelfs meer, terwijl dit in Italië zelf niet mogelijk was. Voorlopig liet Parijs, dat de Italiaanse eenmakingstrijd tegen Oostenrijk genegen was, betijen. Napoleon III had immers nog te grootse ambities op het vlak van monetaire eenmaking om zich te laten ontmoedigen door dit probleem, waarvan trouwens werd aangenomen dat het maar tijdelijk zou zijn. België en Zwitserland konden niet anders dan zich daarbij neerleggen.

Ook het mislukken van de onderhandelingen met de Heilige Stoel en met Boekarest kon Napoleon III niet van mening doen veranderen: in het eerste geval was de weigering om te mogen toetreden tot de muntunie gebaseerd op de vaststelling dat de Pauselijke Staten zich niet hielden aan de limiet van 6 frank zilveren pasmunt per inwoner (anticiperend op de toetreding had o.a. de *Banque de France* deze stukken al aanvaard, om ze enige tijd later te (moeten) weigeren, hetgeen kwaad bloed zette bij de bevolking) – in het tweede geval was de reden dat Roemenië niet bleek te kunnen garanderen dat het zelf voldoende gouden en zilveren munten zou slaan, waardoor de vrees bestond dat het dus gebruik zou moeten maken van stukken uit de andere lidstaten die daar dan uit de omloop zouden verdwijnen; deze praktijk werd omschreven als *parasitisme monétaire* (dit verwijt zou trouwens later ook meermaals worden gericht aan Zwitserland, dat inderdaad zelf zeer weinig zilveren en gouden munten liet slaan, en vooral stukken van de andere lidstaten gebruikte; zo maakten bijvoorbeeld in 1885 – toen de muntunie 20 jaar bestond – de Zwitserse uitgaven van goud- en zilverstukken amper $\pm 0,7\%$ uit van die tussen 1866 en 1885 door de Latijnse Muntunie in haar geheel, terwijl de Helvetische bevolking toch $\pm 4,1\%$ – hetzij nagenoeg 6 keer meer – van het totaal vertegenwoordigde; op die manier ontsnapte het land in niet onbelangrijke mate aan de kosten van de aanmuntning en van het verlies aan edel metaal door slijtage van de munten).

De franc [de] germinal als wereldmunt? (1867-1870)

Ondanks deze tegenslagen geloofde de Franse regering nog altijd in een uitbreiding van de in 1865 opgerichte muntunie, of anders geformuleerd, in het tot stand brengen van een wereldwijd monetair systeem dat zou zijn gebaseerd op de principes van dat van *germinal*. Ze nam dan ook het initiatief tot het bijeenroepen van een internationale conferentie in Parijs in 1867, in de marge van de wereldtentoonstelling die daar werd georganiseerd, en waarop de vooruitgang van de kunst en de wetenschap

werd gevierd. De hoopvolle verwachtingen die heel wat monetaristen en econo-
misten koesterden rond dit project, vonden hun weerslag in een uitgebreide reeks
artikels in de gespecialiseerde pers; het was in deze context dat de in 1865 opge-
richte muntunie de naam «Latijnse [Munt]Unie» kreeg, hoewel die nooit officieel is
aangenomen. Er bestaat onzekerheid over wie deze benaming het eerst heeft ge-
bruikt: ofwel was het de Franse politicus E. de Parieu, ofwel was het een journalist
van *The Times* uit Londen. De genoemde de Parieu was voorzitter geweest van de
conferentie uit 1865, en propageerde de idee van deze muntunie, die hij vergeleek
met de in 1857 te Wenen opgerichte *Münzverein* tussen de Duitse staten (uitgezon-
derd de *Hansa*-steden), Oostenrijk en Liechtenstein; in zijn publicaties bestempelde
hij het pact tussen België, Frankrijk, Italië en Zwitserland inderdaad als «*Münz-
verein latin*». Ook in artikels van *The Times* werd het adjectief «Latijns» gebruikt,
maar dan eerder in pejoratieve zin, om er op te wijzen dat de monetaire eenmaking
een initiatief betrof van staten op het Europees vasteland, waarbij het Angelsak-
sische *Albion* onmogelijk kon aansluiten.

Wat er ook van zij, aan de conferentie van 1867 namen een 20-tal Europese landen
(incl. het Verenigd Koninkrijk en het Ottomaanse Rijk) en de Verenigde Staten van
Amerika deel. Deze conferentie stond aanvankelijk onder het voorzitterschap van de
reeds vermelde de Parieu, en nadien onder dat van een lid van de Franse keizerlijke
familie, wat nogmaals het belang aantoonde dat Napoleon III hechtte aan de mone-
taire eenmaking. Aan het slot van de besprekingen werd een beginselverklaring
goedgekeurd, die neerkwam op een aanbeveling om het systeem van *germinal* te
gebruiken als model voor een wereldwijd monetair systeem, met dien verstande dat
dit zou zijn gebaseerd op de gouden i.p.v. de dubbele standaard, en dat als munt-
eenheid niet de *franc*, maar wel het vijfvoud ervan diende te worden genomen. Ook
werd de uitgifte gesuggereerd van goudstukken van 25 i.p.v. de toen courante 20
frank, omdat die waarde nagenoeg samenviel – en mits kleine aanpassingen die de
betrokken regeringen zouden moeten goedkeuren, exact zou samenvallen – met die
van het Britse pond, de Amerikaanse *half eagle* (\$ 5), 10 Oostenrijkse florijn en 12
Hollandse of Zuid-Duitse gulden.

Tot een concreet internationaal monetair verdrag kwam het evenwel nog niet, aange-
zien de meeste regeringen reeds vóór de aanvang van de conferentie hadden te ver-
staan gegeven dat ze diens conclusies en aanbevelingen sowieso eerst meer in detail
wensten te bestuderen. Dit gebeurde ook: in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, de
Verenigde Staten van Amerika en Oostenrijk werden officiële commissies geïnstal-
leerd om het vraagstuk verder uit te diepen. Enkel dit laatste land, dat zich in 1866
na zijn militaire nederlaag tegen Pruisen uit de *Münzverein* had teruggetrokken,
knoopte effectief onderhandelingen aan met Frankrijk om aan te sluiten bij de «La-
tijns» Muntunie. Deze diplomatieke *démarche* mondde uit in een ontwerp van
internationale overeenkomst, dat voorzag in de uitgifte van goudstukken van 10
(licht te herwaarderen) florijn = 25 frank. In dit kader liet de Parieu, op eigen kosten,
door de Munt van Parijs eerst een proefstuk slaan met deze dubbele waardeandui-
ding, kort nadien gevolgd door een gelijkaardig stuk met de dubbele waardeandui-
ding 5 (licht te devalueren) dollar = 25 frank. Hij schonk deze proeven, waarvan
er 25 ex. (van elk type) werden vervaardigd, o.a. aan leden van de Franse keizerlijke
familie en aan enkele deelnemers aan de conferentie van 1867. Het ontwerp van
overeenkomst is echter nooit door de betrokken parlementen goedgekeurd, om

redenen die verder duidelijk zullen worden. Niettemin is Oostenrijk-Hongarije in 1870 wel degelijk overgegaan tot de uitgifte van handelsmunten conform het systeem van *germinal*, maar met een waarde van 10 en 20 i.p.v. 25 frank (hoewel deze stukken de aanduiding 4 resp. 8 florijn dragen, bedroeg hun officiële koers echter 4,05 resp. 8,10 florijn).

Frankrijk: 10 florijn = 25 frank en 5 dollar = 25 frank 1867 (proefstukken)
Oostenrijk: 8 florijn = 20 frank 1890 — Hongarije: 8 florijn = 20 frank 1888

Daarnaast voerden meerdere landen de *franc* (zij het meestal onder een andere naam; zie de bijlage) of het vijfvoud ervan in, maar zonder te willen of mogen toetreden tot de Latijnse Unie: concreet ging het om Servië en Spanje, en in het kielzog van dit laatste land, een aantal Zuid-Amerikaanse republieken die vroeger Spaans bezit waren geweest, zoals Guatemala, Honduras en Venezuela (overigens hadden Bolivia, Colombia, Chili en Peru reeds vóór de conferentie van 1867 hun monetair systeem gebaseerd op een *peso* die exact het vijfvoud was van de *franc* [*de germinal*]). Ook Brazilië, dat behoorde tot de Portugese invloedssfeer, paste het gewicht en het gehalte van zijn zilverstukken aan de karakteristieken van de *franc* aan, maar deze wijziging kwam neer op een verdoken belasting, die zeer slecht werd onthaald door de bevolking, zodat ze al na enkele jaren moest worden teruggeschroefd.

Servië: 2 dinar 1875 — Spanje: 1 peseta 1869
Colombia: 1 peso 1873 — Honduras: 1 peso 1888

Bolivië: 1 boliviano 1872
Brazilië: 2 milreis 1868
Guatemala: 5 pesos 1874
Venezuela: 100 bolívar 1887

We vermelden hier ook Zweden, dat weliswaar zijn muntsysteem (gebaseerd op een zilveren *riksdaler riksmunt*) behield, maar niettemin in 1868 overging tot de uitgifte van gouden handelsmunten met een waarde van 10 frank. De reeds genoemde de Parieu drong er bij Stockholm op aan om deze stukken de naam *europa* te geven, maar uiteindelijk werd gekozen voor *carolin*, naar koning Karel XV (*zie ook de bijlage*).

Zweden: 1 carolin = 10 frank 1869

Zoals reeds gezegd, had ook Athene een verzoek ingediend om bij de «Latijnse» Muntunie te mogen aansluiten. Deze aanvraag werd in 1868 aanvaard, maar eerder om politieke dan economische redenen (Parijs bestempelde Griekenland als «*notre sentinelle [monétaire] dans l'Est*»). Hierbij werd bepaald dat het nieuw lid zijn munten moest laten slaan in een Frans muntatelier, om op die manier de kwaliteit ervan te waarborgen. Niettemin werd het vertrouwen van de Franse regering ernstig geschokt toen ze vernam dat de firma die de Helleense regering als tussenpersoon had ingeschakeld, de stukken – in plaats van ze naar Griekenland te zenden – in Frankrijk zelf in omloop had gebracht, met de hulp van lokale bankiers. De reden hiervan was dat deze firma vreesde te worden betaald met Grieks papiergeld, dat – net zoals het Italiaanse – in waarde was gedaald t.o.v. de metaalwaarde van de drachme. Door deze nieuwe tegenslag nam bij de andere lidstaten het verzet tegen een verdere uitbreiding van de Unie natuurlijk wel toe, en in de praktijk zouden er dan ook geen leden meer bijkomen.

Tegen het einde van de jaren 1860 was de idee om de *franc [de] germinal* als basis te nemen voor een wereldwijd monetair systeem – ondanks een aantal tegenslagen – zeker nog niet dood: zo pleitten ook Duitse economen er, op hun congres in 1869, nog voor dat de *Münzverein* – die tot aan de terugtrekking van Oostenrijk drie munteenheden kende (nl. de Noord-Duitse thaler, de Zuid-Duitse gulden en de Oostenrijkse florijn, aan elkaar gekoppeld in een vaste verhouding van 4 thaler = 7 gulden = 6 florijn) – de *franc [de] germinal* als enige munteenheid zou invoeren, met als conversievoet 100 frank = 27 thaler = 47¼ gulden = 40½ florijn. De toestand zou evenwel op enkele jaren tijd volledig omslaan.

Het einde van de wereldwijde ambitie

Het project van wereldwijde monetaire eenmaking dat werd bestudeerd in het verleden van de oprichting van de «Latijnse» Muntunie in 1865 en van de internationale conferentie in 1867, kwam echter niet van de grond:

- het Verenigd Koninkrijk weigerde de waarde van het pond aan te passen opdat deze exact zou overeenstemmen met 25 frank, ook al ging het slechts om een «devaluatie» met minder dan 1 % (overigens waren heel wat *sovereigns* die op dat moment in omloop waren, zodanig afgesleten dat hun intrinsieke waarde eigenlijk slechts 25 frank bedroeg). Deze weigering was zeker mee ingegeven door de overweging dat de wijziging aan het monetair systeem logischerwijze zou moeten gepaard gaan met de invoering van het tiendelig stelsel van maten en gewichten, hetgeen een brug te ver bleek voor de conservatief ingestelde Britten. Niettemin zijn er enkele zeldzame proefstukken geslagen voor zilveren en gouden

munten die zouden zijn gealigneerd geweest op het systeem van *gernal*, nl. van 10 *pence* = 1 frank, *double florin* (= 50 *pence*) = 5 frank en 1 *ducat* = 100 *pence* (= 10 frank)

Verenigd Koninkrijk: 10 pence = 1 frank 1867 (proefstuk)
idem: dubbele florijn = 5 frank 1868 (idem) — idem: 100 pence = 1 dukaat = 10 frank 1867 (idem)

- de Verenigde Staten stonden allesbehalve weigerachtig tegenover het project, maar hadden juist hun burgeroorlog achter de rug, die hun openbare financiën volledig had ontwricht. De geldomloop bestond daar voor het grootste deel uit bankbiljetten (de zgn. *greenbacks*), die voorlopig niet konden worden ingewisseld tegen edel metaal, en deze *resumption* (die er pas in 1879 zou komen) vormde de eerste prioriteit van de Amerikaanse regering, eerder dan het invoeren van een nieuw monetair systeem, gebaseerd op dat van *gernal*. Niettemin is er een proefstuk gekend met de dubbele waardeaanduiding 5 dollar = 25 frank

Verenigde Staten van Amerika: 5 dollar = 25 frank 1868 (proefstuk)

- *last but not least*, maakte Frankrijk – dat tot dan toe de belangrijkste promotor was geweest van de internationale monetaire eenmaking – een moeilijke financiële periode door na zijn nederlaag in de oorlog tegen Pruisen van 1870-71, die overigens ook leidde tot het aftreden van Napoleon III. De Franse regering moest hierbij alle zeilen bijzetten om de oorlogsschatting voor het toen fenomenaal groot bedrag van 5 miljard frank te kunnen betalen, en het eenmakingsproject kreeg bijgevolg geen hoge prioriteit meer (zeker omdat men er van uitging dat het met de dubbele standaard gemakkelijker zou zijn om die som te betalen dan met de enkelvoudige gouden standaard).

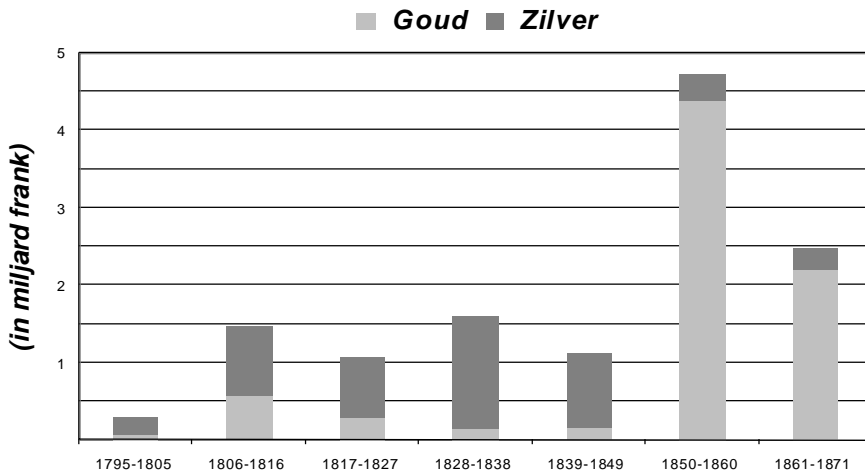
Definitieve ineenstorting van de dubbele standaard (jaren 1870)

De hierboven vermelde financiële problemen van de Amerikaanse en de Franse regering hadden – hoe belangrijk ze ook waren – slechts een tijdelijk karakter, en het zou dus niet onlogisch zijn geweest dat het project van internationale monetaire eenmaking, gebaseerd of minstens geïnspireerd op het systeem van *germinal*, terug zou worden opgenomen eens deze moeilijkheden achter de rug zouden zijn. Vanaf 1872-73 deed er zich echter een nieuw fenomeen voor, dat aan de controle van de regeringen ontsnapte, en dat het bimetallisch fundament onder het systeem van *germinal* deed ineenstorten, waardoor het onmogelijk werd om dit nog te gebruiken als basis voor een internationaal monetair systeem.

Zoals we reeds hebben gezien, ging het systeem van *germinal* uit van een vaste waardeverhouding tussen goud en zilver van $15\frac{1}{2} \div 1$. Sinds 1803, of juist gezegd, sinds 1785, had de verhouding tussen de marktprijzen van deze metalen nooit veel meer dan een goede 2 % boven of onder dit niveau gelegen, waarbij vóór 1850 goud doorgaans iets duurder was dan de officiële prijs van 3.100 frank per kg muntgoud ($\frac{9}{10}$ fijn), terwijl van 1850 tot 1865 zilver iets duurder was dan de officiële prijs van 200 frank per kg muntzilver (*idem*); tussen 1866 en 1871 vielen de marktprijzen van de metalen echter nagenoeg samen met de officiële prijzen ervan.

De volgende figuur geeft een overzicht van de Franse muntslag in goud en zilver voor de jaren 1795-1871, per periode van 11 jaar; hij toont duidelijk aan dat er vóór 1850 relatief weinig goud werd aangemunt, terwijl er tussen 1850 en 1871 relatief weinig zilver werd geslagen (reden waarom de dubbele standaard ook wel de «alternerende» standaard werd genoemd).

AANMUNTING VAN GOUD EN ZILVER IN FRANKRIJK (PER PERIODE VAN 11 JAAR TUSSEN 1795 EN 1871)

In 1872 begon de zilverprijs echter af te nemen, en deze daling nam vanaf 1873 zelfs onrustwekkende proporties aan, waarbij de marktprijs 5 %, en nadien zelfs nog heel wat meer, onder de officiële prijs viel. Dit was te wijten aan vier factoren, die in de toenmalige economische en monetaire literatuur als volgt werden omschreven:

- de Indische of Aziatische factor: zoals reeds gezegd, vertoonde de handelsbalans tussen de Westerse Wereld en Azië (in de eerste plaats Brits-Indië) in de jaren 1850 en 1860 een tekort ten nadele van de Westerse landen; deze moesten dit deficit aanzuiveren door zilver naar Azië te verschepen, aangezien deze regio nage-nog alleen dit metaal gebruikte als betaalmiddel; vanaf de jaren 1870 sloeg de betalingsbalans echter om ten voordele van het Westen, waardoor de vraag naar zilver ten behoeve van het Verre-Oosten dus scherp daalde
- de Amerikaanse factor: rond 1870 werden in enkele nieuwe westelijke staten van Amerika (met Nevada veruit op kop) uiterst rijke zilverbijzettingen ontdekt, die overigens op een goedkope manier konden worden ontgonnen; daardoor steeg dus het aanbod aan zilver
- de Germaanse factor: na de oorlog tegen Frankrijk besloot het eengemaakte Duitse keizerrijk in 1871 een nieuw monetair systeem in te voeren, dat was gebaseerd op de gouden standaard, daar waar de Duitse staten tot dan toe de zilveren standaard hadden gebruikt; deze wijziging had tot gevolg dat een groot deel van de vroegere zilverstukken werd gesmolten, om het wit metaal te verkopen tegen geel metaal, waarmee dan nieuwe goudstukken werden geslagen. Dit Duits voorbeeld werd trouwens kort nadien gevolgd door de Scandinavische landen, die bovendien hun eigen monetaire unie oprichtten. Overigens stonden de nieuwe Duitse mark en Scandinavische kroon niet in een eenvoudige verhouding tot de *franc [de] germinal*: er gold nl. 100 frank = 81 mark = 72 kronen
- *last but not least*, de Latijnse factor: de conventie van 1865 had het principe bevestigd dat iedereen zilver vrij kon laten aanmunten in *écus* van 5 frank. Vanaf 1873 werden de Munten van Brussel, Parijs en Bordeaux, en in mindere mate ook die van Milaan, echter overspoeld met wit metaal (deels afkomstig uit Duitsland). De nieuw geslagen zilverstukken werden dan rechtstreeks of onrechtstreeks (vb. via wisselbrieven op Londen) gewisseld tegen goudstukken, die aldus uit de omloop verdwenen. De regeringen van de leden van de Latijnse Unie zagen dit met lede ogen aan, en besloten dan ook de productie van *écus*, zowel voor rekening van particulieren als van de Overheid, aanvankelijk te beperken, en nadien zelfs helemaal te verbieden (dit heeft overigens geleid tot een berucht geval van fraude in de Munt van Bordeaux, waar bleek te zijn overgegaan tot clandestiene aanmuntingen).

Het resultaat van deze factoren was dat het aanbod van zilver toenam terwijl de vraag ernaar afnam. Bovendien bestond er – door de beperking, en nadien de stopzetting, van de aanmunting van 5 frank-stukken door de (in theorie nog altijd bimetallicche) Latijnse Unie – ook niet langer nog een bodem voor de zilverprijs: tot dan toe was deze bepaald door de officiële koers waartegen zilver kon worden aangemunt (nl. 200 frank per kg muntzilver van $\frac{9}{10}$ fijn), verminderd met de kosten voor het slaan (nl. 1,50 frank per kg), met de transportkosten tot het dichtstbijgelegen muntatelier, en met de interestlasten tussen de datum waarop het zilver daar werd gedeponneerd en die waarop de eigenaar ervan de muntstukken effectief in handen kreeg (*normaliter* was dit een kwestie van enkele dagen, met een verwaarloosbaar effect op de prijs, maar toen de Franse regering de aanmunting voor rekening van

particulieren vanaf 1874 beperkte tot een bepaald maximum per dag, liep deze termijn op tot bijna 2 jaar!); deze bodem viel dus weg, eens het niet meer mogelijk was om zilver te laten omzetten in muntstukken.

De franc [de] germinal blijft niettemin een referentiemunt (jaren 1880-1900)

Door de daling van de zilverprijs verwerd de bimetallische standaard van het systeem van *germinal* tot een zgn. «kreupele» of «hinkende» standaard (*étalon boiteux*), met een gezond «gouden been» maar een verzwakt «zilveren been». Uiteraard kon een dergelijke standaard niet langer meer de basis vormen bij het uitwerken van een internationaal monetair systeem voor landen die zichzelf respecteerden; anders gezegd was de hoop dat het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten van Amerika en/of het Duitse Rijk een monetair systeem, geïnspireerd op dat van *germinal*, zouden invoeren, voorgoed vervlogen.

Niettemin bleef de *franc [de] germinal* in meerdere landen nog van een groot prestige genieten: zo opteeden in deze periode nog Argentinië, Bulgarije, de Dominicaanse Republiek, Ecuador, Finland, Haïti, Marokko, Paraguay, Peru en El Salvador voor een monetair systeem dat was gebaseerd op de *franc [de] germinal* of diens vijfvoud.

Argentinië: 20 centavos 1883 — Bulgarije: 1 lev 1882
Dominicaanse Republiek: 1 franco 1891 — Finland: 20 markkaa 1891
Ecuador: 1 sucre 1897

Haiti: 1 gourde 1882
Marokko: 1 rial «1329» (= 1911)
Paraguay: 1 peso 1889
Peru: 5 pesetas 1880

El Salvador: 1 peso = 1 colón 1904

Daarnaast werd het systeem ook ingevoerd in een aantal kolonies of protectoraten (voornamelijk van lidstaten van de Latijnse Muntunie), zoals Cambodja, de Comoren, de Onafhankelijke Congostaat, Deens-West-Indië, Eritrea, Madagascar, Puerto-Rico en Tunesië.

Comoren: 5 frank «1308» (= 1891)

Onafhankelijke Congostaat: 5 frank 1894

Cambodja: 1 frank «1860» (geslagen rond 1880) — Deens-West-Indië: 4 daalder = 20 frank 1904

Eritrea: 1 lire 1891 — Tunesië: 2 frank 1921
Puerto-Rico: 1 peso = 5 pesetas 1895

Ook Kreta, Monaco en San Marino, die ieder op zich een bijzondere band hadden met een lidstaat van de Latijnse Muntunie, kozen voor het systeem van *germinal*, zonder evenwel bij de Unie aan te sluiten (een aanvraag van San Marino was in 1869 afgewezen). En ook het kleine Luxemburg, dan tot dan toe alleen nog maar bronzen pasmunt had laten slaan in overeenstemming met de *franc [de] germinal*, speelde met de idee om munten in edel metaal uit te geven, maar het is hierbij niet verder geraakt dan het stadium van proefstukken.

Kreta: 50 leptá 1901 — Monaco: 20 frank 1879
San Marino: 1 lire 1898

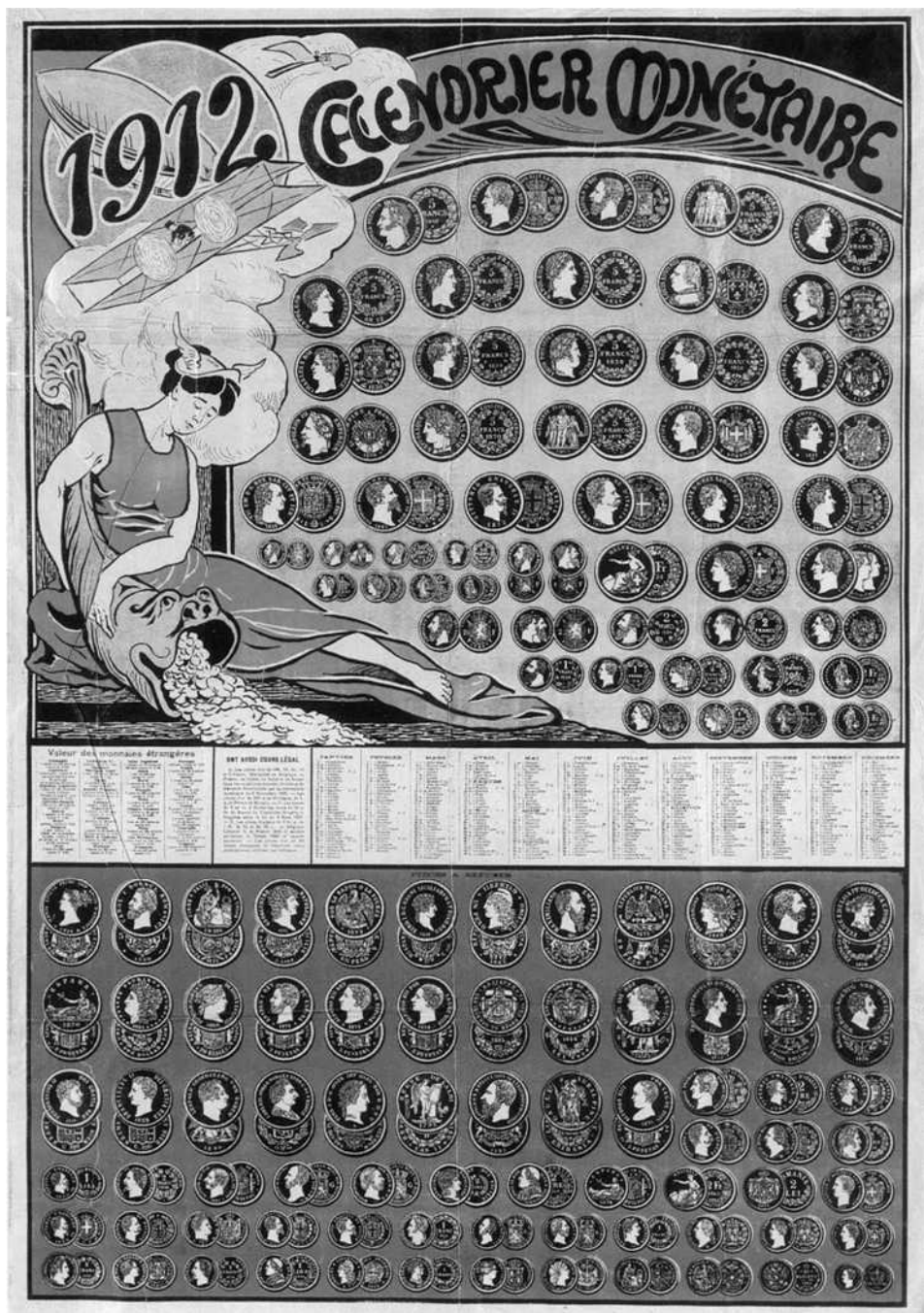
Luxemburg: 5 frank 1889 (proefstuk)

Een speciaal geval was Rusland: hoewel het pas na de Oktoberrevolutie van 1917 het decimaal stelsel van maten en gewichten zou invoeren, was de roebel al sinds 1886 gekoppeld aan de *franc*, aanvankelijk in een verhouding 100 frank = 25 roebel, en na de devaluatie in 1897, 37½ roebel.

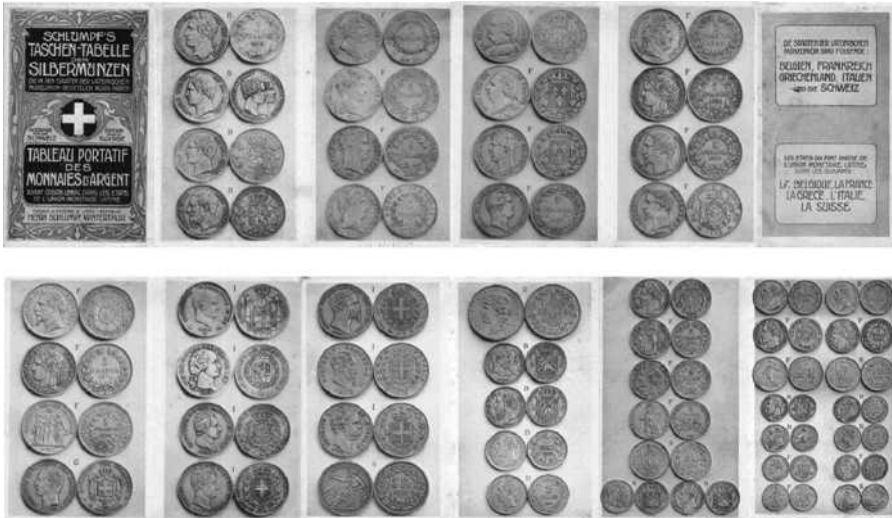

Rusland: 37½ roebel = 100 frank

De vermelde landen werden echter geen lid van de Latijnse Muntunie, en hun stukken waren daar in principe dan ook geen wettig betaalmiddel. Hierop werden wel enkele uitzonderingen gemaakt, via bilaterale overeenkomsten met de betrokken regeringen. Zo kregen de gouden munten van o.a. Monaco, Oostenrijk-Hongarije, Rusland en Tunesië officiële koers; ook Spanje trachtte van dit voorrecht te kunnen genieten, maar toen uit testen bleek dat het goudgehalte van de stukken enkele % onder het wettelijk gehalte van 900 % lag, werd dit aanvankelijk geweigerd. Zilverstukken van deze landen werden, omwille van de sterke daling van de metaalwaarde ervan, niet aangenomen (overigens had de *Banque de France* in 1873 op bepaalde momenten zelfs de 5 frank-stukken van België en Italië – toch leden van de Latijnse Unie – geweigerd). Niettemin sijpelden dergelijke stukken wel binnen, en werden ze soms aanvaard door de bevolking, die niet altijd het onderscheid wist te maken tussen bijvoorbeeld een 5 drachme-stuk van Griekenland (dat wel wettig betaalmiddel was) en een gelijkaardig stuk, met dezelfde karakteristieken, van Kreta (dat dit niet was). Vandaar dat er in deze periode affiches werden gedrukt en uitgehangen (vb. in postkantoren) om de bevolking duidelijk te maken welke munten mochten worden aanvaard (en welke niet). Deze affiches waren overigens niet altijd even betrouwbaar, en toonden soms reproducties van stukken die niet eens bestonden ...

Voorbeeld van een Belgische muntaffiche van 1912

Voorbeeld van een Zwitserse brochure van rond 1914

Spanningen binnen de Latijnse Unie – De facto evolutie naar de gouden standaard (1885-1914)

Zoals we hebben gezien, was een uitbreiding van de Latijnse Muntunie, in de toenmalige monetaire omstandigheden, niet meer aan de orde. Overigens bood ook de ruzie die de leden onder elkaar maakten, geen fraai schouwspel, en dit moet zeker landen die eventueel nog in een aansluiting zouden zijn geïnteresseerd geweest, hebben afgeschrikt.

Deze ruzie had vanzelfsprekend alles te maken met het probleem van het zilvergeld, waarvan de intrinsieke waarde uiteindelijk zou zakken tot onder de helft van zijn nominale waarde. Een groot deel hiervan (vooral in *écus* van 5 frank) lag opgestapeld in de kluisen van de *Banque de France*, waar het een eerder dubieuze dekking vormde voor haar bankbiljetten. Hierbij rees de vraag wat er met deze stukken zou moeten gebeuren bij een eventuele ontbinding van de Latijnse Unie. Parijs vond natuurlijk dat de andere lidstaten hun 5 frank-stukken die in Frankrijk uit de omloop zouden worden getrokken, dan zouden moeten omwisselen tegen goud voor eenzelfde nominaal bedrag. Brussel argumenteerde dat de *écus* van de Munt aldaar eerder uitzonderlijk voor rekening van de Belgische Overheid waren geslagen (in feite was dit enkel gebeurd in de jaren 1874-76, en deze aanmuntingen maakten nog geen 8 % van het totaal uit), maar dus hoofdzakelijk in opdracht van particulieren, waaronder trouwens ook heel wat Fransen zoals de bankiersfamilies de Rothschild en Allard (exploitant van de Munt van Brussel), die beide zeer actief waren in de handel (*lees ook*: speculatie) in edele metalen. Het feit dat deze munten het hoofd van de koning en het wapenschild van België droegen, was enkel bedoeld geweest om te waarborgen dat ze, op het moment van hun uitgifte, het juiste gewicht en gehalte hadden, maar vormde geen garantie vanwege de Belgische Overheid dat ze hun intrinsieke waarde (in goud uitgedrukt) zouden behouden. Brussel weigerde

aanvankelijk dan ook aan de eisen van Parijs tegemoet te komen, maar uiteindelijk werd toch nog een compromis bereikt: dit kwam er op neer dat België de ene helft van zijn 5 frank-stukken zou moeten terugnemen tegen goud, terwijl de andere helft zou worden gerepatriëerd via courante commerciële transacties (nl. aankoop van goederen en waardepapier).

Ook met Italië en Griekenland waren er problemen: deze twee lidstaten hadden doorgaans een zeer lakse begrotingspolitiek gevoerd, gekenmerkt door de uitgifte van overdreven hoeveelheden papiergeld, waardoor de waarde van hun valuta daalde onder *pari*; dit leidde tot massale uitvoer van hun zilveren pasmunt naar de andere lidstaten, waar deze nog altijd *a pari* werd aanvaard. Deze twee landen werden resp. in 1894 en 1909 verplicht hun zilveren pasmunt terug te trekken, waardoor die dus niet meer genoot van de intercirculatie.

Anderzijds kwamen de lidstaten vanaf 1898 overeen om nieuwe uitgaven van zilveren pasmunt, waarvan het toegestane contingent herhaaldelijk werd verhoogd tot uiteindelijk 16 frank per inwoner, te realiseren met behulp van metaal uit omgesmolten 5 frank-stukken; deze operatie was licht winstgevend (gelet op het verschil in gehalte tussen 900 en 835 %), maar een aanmunting met behulp van staven zou evenwel een nog veel groter profijt hebben opgeleverd. Op die manier verkleinde de dreiging die uitging van een plotse massale ontmuntning van deze *écus*. Dankzij deze maatregel (die heeft geleid tot het omsmelten van meer dan 110 miljoen exemplaren), en ook dankzij de ontdekking van nieuwe goudmijnen in Alaska en vooral Zuid-Afrika, waardoor meer goud beschikbaar kwam op de markt, evolueerde de Latijnse Unie *de facto* meer en meer in de richting van de gouden standaard, en dus weg van de dubbele standaard van het systeem van *germinal*. De wereldwijde monetaire eenmaking waarvan zo lang was gedroomd, zou zich trouwens – zij het in een afgeslankte vorm – baseren op deze gouden standaard, omdat nagenoeg alle landen hun munteenheid definieerden als een bepaald gewicht aan zuiver goud, waardoor dan automatisch de wisselkoersen tussen de verschillende valuta's werden vastgelegd; hierbij was echter geen sprake meer van één en dezelfde munteenheid.

Een roemloos einde (1918-1936)

De Latijnse Unie bleef voortbestaan, ook al was het enthousiasme van de leden sterk bekoeld. Ze is echter ten onder gegaan aan de financiële en monetaire problemen die het gevolg waren van Wereldoorlog I, en die de lidstaten – met uitzondering van Zwitserland – in de jaren 1920 dwongen tot forse devaluaties van hun valuta. De muntunie werd echter pas met ingang van 1 januari 1927 officieel ontbonden. Niettemin hebben een aantal landen in deze periode nog het systeem van *germinal* ingevoerd: dit was het geval voor Albanië, Letland, Liechtenstein en Polen. De *franc [de] germinal* is echter definitief van het toneel verdwenen in 1936, toen ook Zwitserland en Liechtenstein, tengevolge van de toenmalige economische depressie, hun munt moesten devalueren (de uitgifte, in 1955, door het fantasiestaatje Trebizonde van een aantal stukken conform met het systeem van *germinal*, moet natuurlijk niet *au sérieux* worden genomen); de *franc [de] germinal* leeft sindsdien enkel nog voort in onze verzamelingen.

Albanië: 100 frank 1927

Letland: 1 lats 1924

Liechtenstein: 5 frank 1924

Polen: 20 zloty 1925 — Trebizonde: 20 frank 1955

Slotbedenking

Het systeem van *germinal* kwam tot stand in een periode waarin het begrip «geld» nog onlosmakelijk was verbonden met een bepaald gewicht aan edel metaal (in eerste instantie was dit zilver, nadien werd dit goud). In de loop van de 19de eeuw groeide echter het belang van bankbiljetten met een fiduciair karakter, d.w.z. geld waarvan de waarde gebaseerd is op het vertrouwen dat de bevolking stelt in de stabiliteit ervan. Dit vergt natuurlijk een voorzichtige monetaire politiek, waarbij de geldomloop slechts groeit parallel aan de toename van de welvaart, zoniet ontstaat er

inflatie en dus waardevermindering van de munteenheid. Zeker wanneer het gaat om muntunies waarbij uiteraard verschillende landen betrokken zijn, veronderstelt dit een gecoördineerde aanpak, met meer bepaald begrotingsdiscipline vanwege de deelnemende regeringen.

Van een dergelijke aanpak was in het pact van de Latijnse Muntunie, dat als basis had moeten dienen voor een wereldwijde muntunie, evenwel geen sprake. De enige samenwerking die was voorzien, bestond er aanvankelijk in dat de deelnemende landen statistieken over hun muntuitgiftes en hun -circulatie zouden uitwisselen; pas toen bleek dat valsmunters op grote schaal gouden munten imiteerden met behulp van (verguld) platina, werd de samenwerking uitgebreid tot het uitwisselen van gegevens m.b.t. valsmunterij. Oorspronkelijk werd de informatie gecentraliseerd door het Frans Ministerie van Buitenlandse Zaken; vanaf 1896 zou deze taak, en het publiceren van de informatie, worden toevertrouwd aan de Munt van Parijs (die afhing van het Ministerie van Financiën), die op die manier als het ware het secretariaat van de muntunie waarnam. Verder dan dat ging de samenwerking evenwel niet. Van onderlinge afspraken tussen de betrokken regeringen op het vlak van begrotingsdiscipline of van solidariteit was er dus geen sprake; zo was er meer bepaald zelfs geen regeling voorzien voor het billijk verdelen van de kosten tengevolge van de slijtage van de munten (in edel metaal!), hoewel die toch over het grondgebied van de gehele Unie circuleerden. Ook de centrale banken van de lidstaten waren eerder concurrenten van elkaar dan dat ze samenwerkten, zeker wanneer het erop aankwam hun goudreserves te vergroten.

In de titel van deze bijdrage werd de vraag gesteld of de *franc [de] germinal* mag worden bestempeld als de «euro van de 19de eeuw». Ondanks het succes ervan, gemeten naar het aantal landen die hun monetair systeem hebben gebaseerd of geïnspireerd op de wetgeving van *germinal an XI*, moet deze vraag toch eerder negatief worden beantwoord, omwille van het gebrek aan onderlinge samenwerking, zelfs binnen het kader van de Latijnse Muntunie. Deze laatste was dus eigenlijk niet meer dan een zgn. *common coinage*-unie, daar waar de huidige Europese Muntunie een zgn. *single currency*-unie is, met een gecentraliseerd monetair beleid.

BIJLAGEN

NAMEN VAN DE MUNTEENHEDEN WAARONDER HET SYSTEEM VAN GERMINAL WERD OF ZOU WORDEN INGEVOERD

- Argentino** Land en jaar van invoering: Argentinië (1881)
 Waarde: 25 frank
 Etymologie: Afgeleid van de naam van het land, die op zijn beurt is afgeleid van het Latijnse woord *argentum* voor zilver
 Opmerking: Deze munteenheid werd alleen gebruikt voor goudstukken van 1 en ½ *argentino*; de zilveren munteenheid van Argentinië was de *peso*, met 1 *argentino* = 5 *pesos* (zie *hierna*)
- Bolívar** Land en jaar van invoering: Venezuela (1879)
 Waarde: 1 frank

Etymologie: Vernoemd naar de Zuid-Amerikaanse generaal Bolívar, die van 1810 tot 1824 de opstand tegen Spanje heeft geleid, waaraan verschillende landen (o.a. Boliviaë, Colombia, Ecuador en Venezuela) hun onafhankelijkheid danken

Opmerking: Oorspronkelijk gebruikte Venezuela de *venezolano* (zie *hierna*), gelijk aan 5 frank; toen het land in 1879 een aanvraag indiende om bij de Latijnse Muntunie te mogen aansluiten, maakte Frankrijk bezwaar tegen het feit dat de munteenheid niet overeenstemde met de *franc*; om aan dit bezwaar tegemoet te komen, werd de *bolívar* ingevoerd, gelijk aan 1 frank, maar ondanks deze aanpassing werd het verzoek tot toetreding toch verworpen (merk op dat de naam *bolívar* oorspronkelijk was voorbehouden aan een goudstuk van 20 *venezolanos* = 100 frank, maar dit is nooit uitgegeven)

- Boliviano** Land en jaar van invoering: Boliviaë (1863)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: *zie de bolívar*
- Carolin** Land en jaar van invoering: Zweden (1868)
 Waarde: 10 frank
 Etymologie: Vernoemd naar de Zweedse koning Karel XV wiens hoofd op de voorzijde is afgebeeld
 Opmerking: Deze munt was bedoeld als handelsmunt; de wet voorzag ook stukken van 2½, 5 en 10 *carolin* (dus resp. 25, 50 en 100 frank), maar deze zijn nooit uitgegeven
- Colón** Land en jaar van invoering: El Salvador (1892)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Vernoemd naar Columbus (die in het Spaans Colón wordt genoemd), en ingevoerd n.a.v. de 400ste verjaardag van zijn ontdekking van Amerika
 Opmerking: Hoewel deze munteenheid officieel vanaf 1892 de vroegere *peso* verving, dragen de Salvadoraanse munten uit die periode nog altijd de vermelding *peso*; de waarde aanduiding in *colón* is pas in 1925 voor het eerst op een munt verschenen
- Daler** Land en jaar van invoering: Deens-West-Indië (1904)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Verwijst naar de Amerikaanse *dollar*, waarvan de naam op zijn beurt is afgeleid van het Duitse (*Joachims*)*thaler*, munt genoemd naar de vindplaats van het zilver waarmee deze stukken oorspronkelijk werden geslagen
- Dinar** Land en jaar van invoering: Servië (1868)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Verwijst naar de Romeinse *denarius*, waarvan de naam op zijn beurt is afgeleid van het Latijnse *decem* (= 10), aangezien de *denarius* gelijk was aan 10 *as*
 Opmerking: Een aanvraag van Servië om lid te mogen worden van de Latijnse Unie werd meermaals geweigerd (in 1874, 1879 en 1880) —

De *dinar* werd in 1918 ook de munteenheid van het nieuwe Koninkrijk van Serven, Kroaten en Slovenen

- Drachme** Land en jaar van invoering: Griekenland (1867) en Kreta (1900)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Deze naam was reeds in voege in het Oude Griekenland, en is afgeleid van het Griekse woord δραχμή voor «handvol»; dit sloeg op een handvol ijzeren pennen, die samen de waarde van één drachme vertegenwoordigden
 Opmerking: Deze zwaardere *drachme* verving een lichtere versie die in 1833 was ingevoerd; de conversievoet bedroeg hierbij 100 nieuwe = 112 oude *drachme*
- Ducat** Land en jaar van invoering: Verenigd Koninkrijk (1867, maar enkel als proefstuk)
 Waarde: 10 frank
 Etymologie: De naam gaat terug op het Latijnse *ducatus*, dat hertogdom betekent, woord dat voorkwam in de legende van de eerste dergelijke stukken, die werden geslagen door het hertogdom Venetië
 Opmerking: Heel wat landen gebruikten dukaten, waarvan de waarde echter gelijk was aan ongeveer 12 frank
- Franc** Land en jaar van invoering: Frankrijk (1795), Subalpijns Gallië (1801), Westfalen (1807), Neuchâtel (1813), België (1832), Monaco (1837), Luxemburg (1849), Zwitserland (1850), Cambodja (rond 1880), Madagascar (1883), Onafhankelijke Congostaat (1887), Comoren (1890), Tunesië (1891) en Liechtenstein (1920)
 Etymologie: De naam gaat terug op het oud-Franse woord *franc* voor «vrij»; de eerste munt met deze naam werd inderdaad uitgegeven in 1360 door de Franse koning Jan II (de Goede) die – na zijn gevangenneming door de Engelsen – werd vrijgekocht, en om dit te herdenken, een gouden munt van 1 *livre* = 20 *sous* [= 80 *liards*] = 240 *deniers* uitgaf onder de naam *franc (d'or) à cheval*; de benaming *franc* raakte nadien gedurende bijna twee eeuwen in onbruik, om tussen 1575 en 1643 opnieuw op te duiken, ditmaal onder de vorm van een zilveren munt met dezelfde waarde; na 1643 bleef het woord sporadisch in gebruik als (onofficieel) synoniem voor *livre*
- Franco** Land en jaar van invoering: Vorstendom Lucca en Piombino (1805), Koninkrijk der Beide Siciliën (van 1810 tot 1812), Ecuador (van 1856 tot 1862) en Dominicaanse Republiek (van 1891 tot 1894)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Italiaanse resp. Spaanse versie van het woord *franc*
- Franga** Land en jaar van invoering: Albanië (1925)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Albanese versie van het woord *franc*
- Gourde** Land en jaar van invoering: Haïti (1880)
 Waarde: 5 frank

Etymologie: Afgeleid van het Spaanse *gordo*, dat dik, zwaar betekent
 Opmerking: In de muntwet was voorzien dat Haïti onderhandelingen zou aanknopen met de Latijnse Muntunie met het oog op een toetreding; zover is het echter nooit gekomen

- Imperial** Land en jaar van invoering: Rusland (1886)
 Waarde: 40 frank
 Etymologie: Afgeleid van het Latijnse *imperator* voor bevelhebber (later: keizer)
 Opmerking: De naam werd oorspronkelijk gegeven aan een stuk van 10 *roebel*, en na een devaluatie in 1897, van 15 *roebel*; de waarde aanduiding in *imperial* (ИМПЕРИАЛЬ) komt alleen voor op de uiterst zeldzame presentatiestukken van $\frac{1}{2}$ *imperial* = 5 *roebel* (= 20 frank), 1 *imperial* = 10 *roebel* (= 40 frank) en $2\frac{1}{2}$ *imperial* = 25 *roebel* (= 100 frank) uit 1895-97
- Lats** Land en jaar van invoering: Letland (1924)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Afgeleid van de naam van het land van uitgifte
- Leu** Land en jaar van invoering: Roemenië (1866)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Roemeens voor leeuw; deze benaming verwees naar de Hollandse leeuwendaalder die gedurende meerdere eeuwen als betaalmiddel werd gebruikt op de Balkan
- Lev** Land en jaar van invoering: Bulgarije (1878)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Bulgaars voor leeuw (*zie ook leu*)
- Lira** Land en jaar van invoering: Koninkrijk Italië onder Napoleon (1807), Koninkrijk der Beide Siciliën (1812), Hertogdom Parma, Plaisance en Guastella (1819), Koninkrijk Piëmont-Sardinië (1832), Voorlopige Regering van Lombardije (1848), *idem* van Venetië (1848), Italië (1861), San Marino (1866) en de Kolonie Eritrea (1890)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Italiaans voor pond, een veelgebruikte muntnaam, die terugging tot een gewicht aan edel metaal
- Markka** Land en jaar van invoering: Finland (1877)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Genoemd naar een gewichtseenheid, gelijk aan een half pond
 Opmerking: Een aanvraag van Finland om lid te mogen worden van de Latijnse Unie werd meermaals geweigerd (in 1881 en 1885)
- Peseta** Land en jaar van invoering: Spanje (1868) en Peru (van 1880 tot 1882)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: Verkleinwoord van het Spaanse *peso* (*zie hierna*); kan dus geïnterpreteerd worden als «klein geldstuk»

Opmerking: De aanvraag van Spanje om lid te mogen worden van de Latijnse Unie werd in 1869 geweigerd, met als argument dat het stuk van 25 *pesetas* dat Spanje liet slaan (overigens conform de aanbevelingen van de Conferentie van Parijs uit 1867) niet was voorzien in het monetair pact

- Peso** Land en jaar van invoering: Colombia (1847), Chili (1851), Guatemala (1869), Paraguay (1870), Honduras (1871), Argentinië (1881), El Salvador (van 1883 tot 1892) en Puerto-Rico (1895)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Afgeleid van het Spaanse woord *peso* voor gewicht
- Reis** Land en jaar van invoering: Brazilië (van 1867 tot 1870)
 Waarde: $\frac{1}{400}$ van een frank; 2 *milreis* (= 2000 *reis*) was dus gelijk aan 5 frank
 Etymologie: Afgeleid van het Portugese woord *rey* voor koning
 Opmerking: De karakteristieken van de zilverstukken werden in 1867 aangepast om ze in overeenstemming te brengen met hun equivalenten volgens het systeem van *germinal*; in de praktijk kwam dit neer op een daling van het gewicht aan edel metaal met zo'n 4 %, hetgeen door de bevolking werd aanzien als een verdoken belasting; vanaf 1870 werden de zilverstukken opnieuw volgens de oorspronkelijke muntvoet geslagen
- Rial** Land en jaar van invoering: Marokko (1902)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Afgeleid van het Spaanse woord *real* voor koninklijk (geld)
 Opmerking: Deze «lichtere» versie verving een zwaardere die reeds vroeger was ingevoerd; de conversievoet bedroeg hierbij 100 nieuwe = 85 oude *rial*
- Sol** Land en jaar van invoering: Peru (1863)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Vernoemd naar het Spaanse woord *sol* voor zon
- Sucre** Land en jaar van invoering: Ecuador (1884)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Vernoemd naar de Zuid-Amerikaanse generaal Sucre, strijdmakker van Bolívar (*zie hierboven*)
 Opmerking: Ecuador heeft zijn monetair systeem herhaaldelijk gewijzigd: in 1856 werd de *franco* ingevoerd (*zie hierboven*), tussen 1862 en 1884 werd gerekend in *peso* (*idem*), en in 1884 werd dan de *sucre* als munteenheid aangenomen
- Tallero** Land en jaar van invoering: Kolonie Eritrea (1890)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Italiaanse versie van het woord daalder (*zie hierboven onder daler*)
 Opmerking: Dit stuk werd geslagen in zilver met een gehalte van 800

i.p.v. 900 ‰, hetgeen (bij eenzelfde fijngewicht van 22,5 g zilver) een brutogewicht opleverde van 28,125 g. Er werd – tevergeefs – verwacht dat dit zou helpen om de concurrentiestrijd aan te gaan met de Maria-Theresiadaalder die daar in omloop was, en die 28,063 g woog (bij een gehalte van 833 $\frac{1}{3}$ ‰)

- Venezolano** Land en jaar van invoering: Venezuela (van 1871 tot 1879)
 Waarde: 5 frank
 Etymologie: Afgeleid van de naam van het land, die op zijn beurt is afgeleid van de naam van de stad Venetië
 Opmerking: Toen Venezuela in 1879 een aanvraag indiende om lid te worden van de Latijnse Muntunie, werd dit geweigerd, omwille van het feit dat de toenmalige munteenheid, de *venezolano*, het vijfvoud was van de frank; vandaar dat deze in dat jaar werd vervangen door de *bolívar*; die gelijk was aan de frank. Er kan echter worden opgemerkt dat de stukken die tussen 1874 en 1954 werden geslagen, enkel het gewicht en het gehalte vermelden, maar niet hun nominale waarde (noch in *venezolano*, noch in *bolívar*)
- Złoty** Land en jaar van invoering: Polen (1922)
 Waarde: 1 frank
 Etymologie: afgeleid van het Poolse woord *zloto* voor goud
- Opmerking** De hierboven vermelde namen betreffen enkel de officiële benamingen van de munteenheden; daarnaast werden aan sommige munten ook bijnamen gegeven die meestal verwezen naar de afbeelding (vb. gouden *napoléons*, gouden *louis*, Zwitserse *vrenelis*, Spaanse *alfonsino* s, ...), maar deze hadden geen officieel karakter

KARAKTERISTIEKEN VAN DE MUNTSTUKKEN

De onderstaande tabel geeft het gewicht en de diameter van de muntstukken die corresponderen met deze die waren voorzien in de oorspronkelijke muntwet van *germinal*, nadien gewijzigd en aangevuld door verschillende Franse muntwetten, meer bepaald die uit 1866 die het pact van de Latijnse Muntunie goedkeurde. Sommige landen die het systeem van *germinal* invoerden, opteerden voor iets afwijkende diameters; de onderstreepte waarden zijn deze, voorzien in de Franse wetgeving.

Karakteristieken *in cursief* wijzen op munttypes die niet in de Franse muntwetgeving waren opgenomen, maar die wel conform waren met de principes van het systeem van *germinal* (waarbij uit 1 kg muntzilver stukken met een nominale waarde voor het equivalent van 200 frank werden geslagen, en uit 1 kg muntgoud voor het equivalent van 3.100 frank).

Merk op dat aanvankelijk alle stukken een gehalte aan edel metaal hadden van 900 ‰ (de rest bestond uit koper); zoals beschreven, werd het gehalte van de zilveren pasmunt (2 frank en minder) in de jaren 1860 verlaagd tot 800 of 835 ‰.

Nominale waarde	Massa (in g)	Diameter (in mm)	Opmerking
<u>Zilverstukken</u>			
20 centiem	1	15 of 16	
25 centiem	1,25	15	Deze waarde werd in Frankrijk in 1852 ontmunt, omdat ze niet helemaal conform was met het decimaal stelsel, dat – strikt genomen – enkel fracties van 10 volgens zijn delers 2 en 5 toeliet
50 centiem	2,50	18	
75 centiem	3,75	?	Deze waarde was voorzien in de wet van germinal, maar werd nooit uitgegeven
1 frank	5	23	
1,25 frank	6,25	24	
2 frank	10	27	
2,50 frank	12,50	30	
5 frank	25	37, 38 of 39	Deze waarde is tevens uitgegeven door de Italiaanse kolonie Eritrea, maar met een gehalte van 800 ‰, wat – bij een fijnge- wicht van 22,5 g zuiver zilver – een bru- to-gewicht van 28,125 g opleverde, bij een diameter van 40,5 mm. Er werd ver- wacht dat dit zou helpen in de concurren- tietrijd met de Maria-Theresiadaalder die daar in omloop was, en die ongeveer 28,063 g woog
<u>Goudstukken</u>			
5 frank	$1\frac{19}{31}$	14 of <u>17</u>	
10 frank	$3\frac{7}{31}$	17, 18 of <u>19</u>	
<i>12,50 frank</i>	$4\frac{1}{31}$	19,5	Deze waarde is tevens uitgegeven door Roemenië, maar met karakteristieken die waren geïnspireerd op de Oostenrijkse du- katen, geslagen op muntplaatjes die veel breder, maar dus ook dunner waren; de diameter van die stukken bedroeg 21 mm
<i>15 frank</i>	$4\frac{26}{31}$	20	
20 frank	$6\frac{14}{31}$	21	
<i>25 frank</i>	$8\frac{3}{31}$	22,5 of 24	Deze waarde is tevens uitgegeven door Roemenië, maar met karakteristieken die

			waren geïnspireerd op de Oostenrijkse dukaten, geslagen op muntplaatjes die veel breder, maar dus ook dunner waren; de diameter van die stukken bedroeg 30 mm
40 frank	$12^{28/31}$	26	Deze waarde werd in Frankrijk in 1854 afgeschaft, omdat ze niet helemaal conform was met het decimaal stelsel, dat – strikt genomen – enkel fracties van 10 volgens zijn delers 2 en 5 toeliet. De reeds uitgegeven stukken bleven evenwel in omloop
50 frank	$16^{4/31}$	28	Deze waarde is tevens uitgegeven door Roemenië, maar met karakteristieken die waren geïnspireerd op de Oostenrijkse dukaten, geslagen op muntplaatjes die veel breder, maar dus ook dunner waren; de diameter van die stukken bedroeg 40 mm
80 frank	$25^{25/31}$	33	
100 frank	$32^{8/31}$	35	

LITERATUURLIJST

- BÉNARD T.-N., *Enquête anglaise sur la monnaie internationale*, Parijs, 1868.
- BONNET V., *Les différents systèmes de monnaie internationale*, Parijs, 1868.
- Le chancelier de l'Échiquier et son projet de monnaie internationale*, Parijs, 1869.
- Le payement de l'indemnité prussienne et l'état de nos finances*, Parijs, 1873.
- BLAISE Ad., *Des conclusions adoptées par la commission française monétaire*, Parijs, 1868.
- BUTLER G.A., *Danger of silver coinage*, Washington, 1879.
- CAYLA Cl., *La réforme monétaire en Allemagne – Passage du double étalon à l'étalon unique d'or*, Parijs, 1874.
- CERNUSCHI H., *La question monétaire en Allemagne – L'embaras des pièces d'argent*, Parijs, 1873.
- La monnaie bimétallique*, Parijs, 1876.
- La diplomatie monétaire en 1878*, Parijs, 1878.
- Le grand procès de l'Union latine*, Parijs, 1885.
- CHEVALIER M., *De la baisse probable de l'or; des conséquences commerciales et sociales qu'elle peut avoir, et des mesures qu'elle provoque*, Parijs, 1859.
- De l'établissement d'une monnaie internationale*, Parijs, 1868.
- Dépréciation de l'argent*, Parijs, 1874.
- Historique du système monétaire en France – Le rapport légal*, Parijs, 1876.

- COURCELLE-SENEUIL J.-G., *Projet d'une monnaie internationale*, Parijs, 1868.
- DUCROCQ Th., *Du cours international des monnaies de l'Union monétaire dite latine*, Parijs, 1885.
- DUPRAT P., *Le cours forcé en Italie ou un nouveau chapitre de l'histoire du papier-monnaie*, Florence, 1866.
- EGGERS A., *Proposition d'un dollar d'argent universel*, Parijs, 1881.
- EINAUDI L., *From the Franc to the «Europe»: Great Britain, Germany and the attempted transformation of the Latin Monetary Union into a European Monetary Union (1865-73)*, Oxford, 2000.
- Money and politics – European monetary unification and the international gold standard (1865-1873)*, Oxford, 2001.
- FAUCHILLE P., *L'Union monétaire latine – Son histoire*, Parijs, 1887.
- FEER-HERZOG C., *La France et ses Alliés monétaires en présence de l'unification des monnaies*, Parijs, 1870.
- L'état actuel de la question monétaire*, Genève, 1878.
- FOURNIER DE FLAIX E., *L'abolition du cours forcé en Italie*, Parijs, 1883.
- La suprématie monétaire de la France*, Parijs, 1887.
- HENDRIKS F., *Decimal coinage: A plan for its immediate extension in England in connexion with the international coinage of France and other countries*, London, 1866.
- HILL N.P., *Gold and silver as standards of value*, Washington, 1882.
- HOCK B^{on} Ch. DE, *Uniformité monétaire*, Parijs, 1867.
- JUGLAR Cl., *La monnaie internationale*, Parijs, 1869.
- KELLEY W.D., *International coinage*, Washington, 1870.
- LAVELEYE É. DE, *La monnaie internationale, projet de confédération internationale*, Parijs, 1867.
- LE TOUZÉ Ch., *De l'uniformité monétaire et de l'unité d'étalon*, Parijs, 1868.
- MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, *Procès-verbaux de la conférence monétaire entre la Belgique, la France, l'Italie et la Suisse*, Parijs, 1865.
- Procès-verbaux de la conférence monétaire internationale*, Parijs, 1867.
- NOËL O., *La question monétaire et l'Union latine*, Parijs, 1885.
- PARIEU F.E. DE, *L'union monétaire de la France, de l'Italie, de la Belgique et de la Suisse: le Münzverein latin*, Parijs, 1866.
- De l'uniformité monétaire*, Parijs, 1867.
- Unification monétaire – Réfutation des arguments de la minorité de la Commission du Sénat des États-Unis*, Parijs, 1868.
- Situation de la question monétaire internationale – Perspectives, conditions d'établissement et conséquences éventuelles d'une monnaie universelle*, Parijs, 1868.
- Les conférences monétaires internationales de 1865 et 1867 et leurs résultats*, Parijs, 1869.

- Le système monétaire espagnol dans ses rapports avec l'Union latine*, Parijs, 1869.
Progrès récents et avenir de l'unification monétaire, Parijs, 1869.
Le progrès et la réaction dans la législation monétaire, Parijs, 1871.
La question de l'unification monétaire en 1870: Historique – Espagne – France – Angleterre – Allemagne, Parijs, 1871.
Entraves à la question monétaire, Parijs, 1872.
La question monétaire internationale en 1872, Parijs, 1873.
Nouvel état de la question monétaire, Parijs, 1874.
La révolution monétaire par la dépression de l'argent, Parijs, 1875.
L'unification monétaire devant l'exposition universelle de 1878, Parijs, 1878.
- PAULIAT L., *Historique du système monétaire français et de la variation du rapport légal en Angleterre, en Hollande et aux États-Unis*, Parijs, 1879.
- ROYAL COMMISSION ON INTERNATIONAL COINAGE, *Report, together with the minutes of evidence and appendix*, Londen, 1868.
- RUGGLES B.S., *Report to the Department of State on the International Monetary Conference at Paris*, Washington, 1867.
- ROUX P., *La convention monétaire du 23 décembre 1865 jugée en Angleterre*, Parijs, 1866.
- SAY L., *Rapport sur le payement de l'indemnité de guerre et sur les opérations de change qui en ont été la conséquence*, Parijs, 1874.
- SÉDILLOT R., *Histoire du franc*, Parijs, 1979.
- THUILLIER G., *La monnaie en France au début du XIXe siècle*, Genève, 1983.
La réforme monétaire de l'an XI – La création du franc germinal, Parijs, 1993.
- U.S. SENATE, *Unification of gold and silver coinage*, Washington, 1868.
- VALANCE G., *La légende du franc, de 1360 à demain*, Parijs, 1996.
- WALKER F.A., *The monetary conferences of 1867 and 1878, and the future of silver*, Washington, 1879.
- WALLENBERG A.O., *La situation monétaire en Suède, en Allemagne et en France*, Parijs, 1876.
- WALRAS L., *De la fixité de la valeur de l'étalon monétaire*, Parijs, 1881.
Théorie mathématique du bimétallisme, Parijs, 1882.
- WOLOWSKI L., *Les origines de la loi de germinal an XI sur la monnaie*, Parijs, 1870.
- X., *Résumé de l'enquête faite par le Conseil supérieur du commerce, de l'agriculture et de l'industrie, sur la question monétaire*, in *Journal des Économistes*, januari 1869.
Analyse de l'enquête sur le cours forcé en Italie et faits économiques qui s'y rapportent, in *Journal des Économistes*, januari 1874.

Dit artikel was een van de artikels die werden ingediend voor de Tweejaarlijkse Numismatische Prijs van Numismatica Brugge en Het Vrije in 2006.